

Історичні, філософські, правові й кадрові проблеми фізичної культури та спорту

УДК 796.011.3 : 316.012+37.014.24

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ З ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ У СИСТЕМІ АНТИДОПІНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОРТІ

Катерина Коваль¹, Мирослав Дутчак¹

¹Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, Україна, koval.nadc@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2024-03-03-11>

Анотації

Вступ. Сучасне осмислення наявних проблем і механізмів їх розв'язання на матеріалі кращих узірців на національному рівні дає змогу розробити та втілити відповідні програми в Україні. **Мета дослідження** – вивчити особливості формування й реалізації освітніх програм у державах із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті. **Методи дослідження** – теоретичний аналіз наукової літератури, інформаційних ресурсів мережі «Інтернет» і документальних матеріалів; компаративний аналіз. **Результати.** Аналіз успішності імплементації Міжнародної конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з допінгом у спорті та Антидопінгової конвенції Ради Європи в різних країнах засвідчив, що до держав із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті належать Великобританія, Франція, Німеччина й Польща. Тут провідну роль у формуванні та реалізації відповідних освітніх програм відіграють національні антидопінгові організації, що тісно співпрацюють з органами влади, спортивними федераціями, науковими установами, закладами освіти тощо. Такі освітні програми спрямовуються на підтримання культури «чистого спорту» й запобігання використанню спортсменами допінгу через виховання моральної стійкості й усвідомлення наслідків порушень. У сучасних умовах освітні антидопінгові програми об'єднують як офлайн, так і онлайн-заняття на відповідних інтернет-платформах, мобільних додатках. Домінуючими стають гейміфікації та моделювання реальних ситуацій для забезпечення інтерактивності навчання. Показниками успішності реалізації освітніх програм визначено зниження кількості порушень антидопінгових правил та підвищення рівня обізнаності серед спортсменів. **Висновок.** Передовий міжнародний досвід формування й реалізації освітніх програм у системі антидопінгової діяльності в спорті характеризується багатогранністю та містить спільні ознаки для забезпечення чистоти спорту. Утілення його в Україні є перспективним і потребує подальших досліджень.

Ключові слова: освітні програми; антидопінгова діяльність; спортсмени; спорт; національні антидопінгові організації.

Kateryna Koval, Myroslav Dutchak. Analytical Review of International Experience in the Development and Implementation of Educational Programs in the Anti-Doping System in Sports. Introduction. Modern comprehension of the existing problems and mechanisms for their resolution, based on the best national-level practices, is a critical prerequisite for the preparation and implementation of corresponding programs in Ukraine. **The Aim of This Study:** to examine the features of developing and implementing educational programs in countries with highly effective anti-doping systems in sports. **Research Methods:** the study employs theoretical analysis of scientific literature, online information resources, and documentary materials, along with comparative analysis. **Results.** An analysis of the successful implementation of the UNESCO International Convention against Doping in Sport and the Council of Europe's Anti-Doping Convention in various countries revealed that the United Kingdom, France, Germany, and Poland rank among the nations with highly efficient anti-doping systems. In these countries, national anti-doping organizations play a leading role in the development and implementation of relevant educational programs. These

organizations work closely with government bodies, sports federations, research institutions, and educational institutions. Such educational programs are aimed at fostering a "clean sport" culture and preventing athletes from using doping by promoting moral resilience and awareness of the consequences of violations. In the current context, anti-doping educational programs combine both offline and online training through dedicated internet platforms and mobile applications. Gamification and real-life scenario simulations have become dominant methods to ensure the interactivity of learning. Indicators of successful program implementation include a reduction in anti-doping rule violations and an increase in awareness among athletes. **Conclusion.** The advanced international experience in the development and implementation of educational programs in the anti-doping system in sports is characterized by its multidimensional nature and shares common features to ensure the integrity of sport. The application of this experience in Ukraine holds great promise and requires further research.

Key words: educational programs; anti-doping activities; athletes; sports; national anti-doping organizations.

Вступ. На сучасному етапі розвитку антидопінгової діяльності в спорті суттєво зростає роль освіти задля підтримки збереження спортивного духу, як це зазначено у Всесвітньому антидопінговому кодексі [20] (далі – Кодекс), та сприяння вихованню середовища, вільного від допінгу. Набуття чинності Міжнародним стандартом з освіти Всесвітнього антидопінгового агентства [19] (основний принципом цього документа – перший досвід спортсмена в боротьбі з допінгом повинен бути через освіту, а не допінг-контроль), удосконалення вітчизняного законодавства про антидопінгову діяльність у спорті й наявність лише окремих наукових знань з антидопінгових освітніх програм актуалізує вивчення особливостей формування та реалізації освітніх програм у системі антидопінгової діяльності в спорті в Україні [1].

У цьому аспекті на особливу увагу заслуговує вивчення передового міжнародного досвіду з організації антидопінгової освіти в спорті. Сучасне осмислення наявних проблем і механізмів їх розв'язання на матеріалі кращих узірців на національному рівні дає змогу розробити та втілити відповідні програми в Україні. Узагальнення передового досвіду слугуватиме визначенню перспективних напрямів підвищення ефективності антидопінгової діяльності в спорті.

Своєчасність аналітичного огляду досягнень окремих країн із реалізації освітніх програм у системі антидопінгової діяльності в спорті обумовлюється необхідністю успішного втілення «Політики з антидопінгової освіти» Національного антидопінгового центру України [2]. У цьому документі, зокрема, зазначено, що антидопінгова освіта – це одна зі стратегій запобігання допінгу, основною метою якої є прищепити цінності та виховати в спортсменів, допоміжного персоналу спортсменів й інших зацікавлених осіб такі моделі поведінки, які сприятимуть попередженню навмисного та ненавмисного вживання допінгу й захищатимуть дух спорту.

Мета дослідження – вивчити особливості формування та реалізації освітніх програм у державах із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті.

Методи дослідження – теоретичний аналіз наукової літератури, інформаційних ресурсів мережі «Інтернет» і документальних матеріалів; компаративний аналіз. Перший із зазначених методів використовувався для визначення проблемного поля досліджуваної проблеми, виявлення конкретних даних, що характеризують освітню діяльність національних антидопінгових організацій. Аналізувалися вебсайти національних антидопінгових організацій, а також документи з моніторингу виконання державами Міжнародної конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з допінгом у спорті та Антидопінгової конвенції Ради Європи. Компаративний аналіз спрямовувався на порівняння й зіставлення освітніх програм, що реалізуються у відповідних країнах, із метою виявлення найкращих практик та розробки рекомендацій для їх упровадження в Україні.

Результати дослідження. У якості критеріїв для визначення держав із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті використано ступінь їх виконання положень Міжнародної конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з допінгом у спорті та Антидопінгової конвенції Ради Європи. Аналіз дотримання державами Міжнародної конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з допінгом у спорті здійснюється системою Anti-Doping Logic («ADLogic»). Зокрема, визначено країни, що не відповідають або частково відповідають цій Конвенції, а також перелік заходів, необхідних для усунення виявлених недоліків. За результатами такого моніторингу у 2018–2019, 2020–2021 й 2022–2023 рр. серед країн Європи відсутні зауваження до Великобританії, Франції, Німеччини й Польщі. Окрім того, за результатами аналізу документів групи моніторингу Антидопінгової конвенції Ради Європи встановлено, що у вказаних країнах наявний високий рівень виконання необхідних антидопінгових заходів. Це підтверджується й співвідношенням у зазначених

державних проведених тестувань до кількості порушень антидопінгових правил у 2020–2022 рр., що є одними з найкращих у Європі.

Отже, для проведення компаративного аналізу міжнародного досвіду формування й реалізації освітніх антидопінгових програм у спорті нами обрано Великобританію, Францію, Німеччину та Польщу.

Британська антидопінгова служба (UK Anti-Doping; далі – UKAD) є активним учасником глобальної боротьби з допінгом у спорті та національним органом, відповідальним за створення загальнобританського середовища довіри до чистого спорту [18].

UKAD, серед іншого, планує, упроваджує, оцінює й просуває антидопінгові інформаційні, освітні та профілактичні програми, уключаючи програми, що ґрунтуються на цінностях, спрямовані на молодь (відповідно до рівня її розвитку) у школах і спортивних клубах, батьків, спортсменів, спортивних функціонерів, тренерів, медичний персонал, інший допоміжний персонал спортсмена, засоби масової інформації та будь-які інші відповідні особи чи інші зацікавлені сторони, що можуть бути визначені час від часу. Потрібно відзначити, що вказаною політикою передбачено обов'язок спортивних рад й Англійського інституту спорту надавати підтримку UKAD та національним керівним органам спорту у виконанні їхніх зобов'язань щодо забезпечення інформування спортсменів, допоміжного персоналу спортсменів й інших відповідних осіб про їхні індивідуальні права та обов'язки щодо боротьби з допінгом, у тому числі ті, що підпадають під «Політику чистих ігор» й/або інші, узгоджені з UKAD. У внутрішній документації спортивних організацій (наприклад кодексах поведінки) повинні міститися відповідні антидопінгові вимоги, узгоджені з UKAD, наприклад стосовно мінімального рівня антидопінгової освіти для співробітників таких організацій.

Відповідальність за антидопінгову освіту спортсменів і їх допоміжного персоналу покладається на спортивні федерації, які повинні співпрацювати з UKAD для розробки та впровадження ефективних освітніх і профілактичних програм. Ці програми повинні ознайомлювати спортсменів та персонал підтримки з положеннями антидопінгових правил Великобританії, списком заборонених речовин, ризиками, пов'язаними з використанням медикаментів і добавок, етичними цінностями, а також з іншими важливими аспектами. Усі угоди федерацій із медичним та парамедичним персоналом повинні вимагати від них проходження й підтримки актуальності антидопінгової освіти. Якщо федерація видає ліцензії або уможливує участь у змаганнях, вона повинна забезпечити, щоб усі залучені особи були пов'язані антидопінговими правилами Великобританії щонайменше на 12 місяців.

Освітня діяльність UKAD відбувається на кількох рівнях – цільові освітні антидопінгові заходи для спортсменів і допоміжного персоналу, підготовка фахівців Єдиної мережі надання освітніх послуг – національних тренерів та викладачів, а також освітні програми для учнів закладів освіти і їхніх батьків.

Освіта професійних спортсменів здійснюється на базі діджитал-платформ. UKAD розробило та впровадило з цією метою мобільний застосунок «100 % me», що об'єднує як освітню, так і інформаційну складову частину. Інша платформа «Clean Sport Hub» забезпечує простіший доступ і спеціальні курси для спортсменів, тренерів, батьків, допоміжного персоналу та всіх, хто зацікавлений у захисті чистого спорту. Ця платформа розроблена UKAD у партнерстві з Інститутом менеджменту спорту та фізичної активності. UKAD також практикує проведення майстер-класів для спортсменів з антидопінгових питань.

Єдина мережа надання освітніх послуг UKAD з антидопінгової тематики забезпечує підготовку фахівців з антидопінгової освіти, які після акредитації здійснюють просвітницьку роботу безпосередньо на місцях – у спортивних федераціях, клубах, інших організаціях, закладах освіти тощо. Такі національні тренери UKAD і викладачі UKAD підпадають під визначення «викладачі» відповідно до Міжнародного стандарту освіти Всесвітнього антидопінгового агентства. Вони проходять підготовку та акредитацію в UKAD за направленням «своїх» організацій, де в подальшому реалізують освітні заходи.

UKAD розробило та впровадило освітню програму для початкової й середньої школи, що складається з кількох модулів для поетапного навчання молоді. Програми, спрямовані на підтримку цінностей чистого спорту, зосереджені на душі спорту та підтримують молодь у застосуванні цінностей спорту в іграх, заняттях спортом і змаганнях, розвиваючи здорові звички на все життя.

Основним органом, відповідальним за виконання антидопінгових програм у Франції, є відповідне агентство боротьби з допінгом (Agence française de lutte contre le dopage; далі – AFLD). Це

незалежний державний орган, що відповідає за проведення допінг-контролю, розслідування порушень, а також за тематичні освітні програми [3].

Основна мета антидопінгових програм у Франції – підвищення обізнаності спортсменів і їх оточення щодо допінгу, правових наслідків, процедур контролю, а також ризиків для здоров'я. AFLD відіграє ключову роль у забезпеченні виконання цих освітніх заходів через програми навчання, тренінги та сертифікацію фахівців.

AFLD для цілей планування, реалізації, оцінки й просування антидопінгової освіти відповідно до вимог Всесвітньої антидопінгової агенції визначає освітній план, що включає освітню програму, призначену для спортсменів, зокрема національного й міжнародного рівнів, а також членів допоміжного персоналу цих спортсменів, та орган, відповідальний за реалізацію цієї програми. Цільовою аудиторією AFLD є спортсмени національного рівня, молоді атлети й діти шкільного віку, а також їхні батьки. Освіта для вказаних груп надається у співпраці зі спортивними федераціями. До виняткової компетенції AFLD належить проведення освітніх заходів для спортсменів міжнародного рівня, тренерів і викладачів, а також працівників команди та членів делегацій на великих спортивних заходах. Спортсмени-аматори й спортсмени, які повертаються в спорт після застосування до них санкцій за порушення антидопінгових правил, навчаються на базі медичних підрозділів із профілактики допінгу. Відзначимо, що освітою для дітей опікується також Міністерство освіти Франції, яке разом із Міністерством спорту Франції здійснює тематичну підготовку шкільних учителів і викладачів університетів. Спортивні федерації, своєю чергою, реалізують антидопінгові освітні програми, визначені AFLD [8].

Із 2021 р. AFLD стало національним регулятором у галузі антидопінгової освіти, зосередившись на підготовці й сертифікації викладачів з антидопінгу, які є ключовими фігурами з поширення знань про недопущення використання допінгу. За два роки кількість таких викладачів зросла до понад 200 осіб, що засвідчує розширення та затребуваність відповідної роботи.

Основними пріоритетами AFLD є освітні програми. У фокусі ініціатив – спортсмени і їх допоміжний персонал. Програми включають як онлайн-курси, так і «живі» заходи (семінари, тренінги), що охоплюють ключові теми: від ризиків допінгу до етичних аспектів спорту. Також AFLD тісно співпрацює зі спортивними федераціями, Міністерством спорту і Всесвітнім антидопінговим агентством задля посилення координації зусиль на всіх рівнях для забезпечення належної ефективності просвітницької діяльності. Водночас на спортивні федерації покладено обов'язок інтегрувати антидопінгові освітні програми у свої заходи. AFLD застосовує інноваційні методи освіти – гейміфікації й моделювання реальних ситуацій для забезпечення інтерактивності навчання. У 2023 р. розпочала роботу платформа для онлайн-навчання під назвою PODIUM. Отже, AFLD поступово змінює свою освітню стратегію, акцентуючи на масовому залученні сертифікованих викладачів з антидопінгу й інтерактивному навчанні, що покликане запобігати допінговим порушенням та зберігати здоров'я спортсменів [10].

У Німеччині антидопінгову діяльність здійснює Національне антидопінгове агентство Німеччини (Nationale Anti Doping Agentur Deutschland; далі – NADA), яке є приватною некомерційною організацією, що із січня 2020 р. функціонує як незалежний орган [13].

Антидопінгова освіта в Німеччині є обов'язковою для різних груп спортсменів, включаючи членів олімпійської та паралімпійської збірних. Завершення антидопінгових курсів є обов'язковою вимогою для спортсменів, які потрапляють до пулу тестування. Освітні програми включають теми, визначені в статтях 18.1 Кодексу й 5.2 Міжнародного стандарту з освіти Всесвітнього антидопінгового агентства та спрямовані на підвищення обізнаності й розвиток етичних цінностей у спорті. NADA забезпечує антидопінгову освіту для спортсменів різного рівня, молоді, тренерів, спортивних лікарів і менеджерів.

Пандемія COVID-19 внесла значні корективи в освітні заходи NADA, а саме змусила NADA перейти на цифрові платформи. Так, NADA розробила та вдосконалила онлайн-платформу «Разом проти допінгу», що слугувала центром електронного навчання. Це стало важливим кроком для забезпечення безперервного доступу до антидопінгових знань під час соціального дистанціювання. Платформа була адаптована для різних зацікавлених сторін, включаючи спортсменів, тренерів і медичний персонал. Окрім того, NADA впровадила нові інтерактивні стратегії, зокрема онлайн-майстерні й конференції, що сприяли діалогу серед спортивних федерацій, а також забезпечила цифрову трансформацію профілактичних різноманітних брошур [11].

Серед нововведень NADA відзначимо мікронавчальний додаток «chunkx», що дає змогу інтегрувати електронне навчання в процес підготовки спортсменів. Цей додаток розширює можливості спортсменів і їхніх тренерів самостійно оцінювати свої знання та відповідність стандартам антидопінгового контролю. Упроваджено освітні відео із жестовою мовою, що зробило антидопінгові знання доступними для спортсменів із порушеннями слуху.

У 2022 р. NADA посилила свої цифрові освітні пропозиції, зокрема через використання нових електронних платформ для поширення освітніх матеріалів. Важливим компонентом цього процесу були онлайн-воркшопи й тренінги, що забезпечили безперервність навчання. Підхід, орієнтований на цифрову взаємодію, допоміг розширити обізнаність про допінгові ризики серед спортсменів молодого віку. Програма «Разом проти допінгу» підкреслює значення колективних зусиль у боротьбі з допінгом і спрямована на виховання культури чистого спорту в Німеччині [12].

Перехід до цифрових форматів дав змогу продовжити освітні програми, підтримуючи цілісність спортивних змагань. Унікальний підхід NADA до освіти, що включає цифрові платформи, інклюзивність і ціннісно-орієнтовану освіту, є прикладом ефективної боротьби з допінгом у міжнародній спортивній спільноті.

Головним органом, відповідальним за боротьбу з допінгом у Польщі, є Польська антидопінгова агенція (Polska Agencja Antydopingowa; далі – POLADA), яка є юридичною особою публічного права та фінансується з державного бюджету під наглядом Міністерства спорту [17]. Її завдання включають ведення списків заборонених речовин, проведення допінг-контролю під час змагань й організацію освітніх програм для спортсменів. Важливо зазначити, що освітні програми POLADA формуються незалежно та без необхідності погодження з іншими органами.

Антидопінгова освіта в Польщі є обов'язковою для спортсменів, які входять до складу олімпійської та паралімпійської збірних Польщі, а також національних збірних команд, які беруть участь у чемпіонатах світу і Європи. POLADA проводить освітні заходи для спортсменів національного й міжнародного рівнів, молоді, спортсменів шкільного віку, тренерів, спортивних лікарів і викладачів закладів вищої освіти.

Основні цілі антидопінгових освітніх програм POLADA спрямовані на підвищення обізнаності спортсменів, тренерів, медичних працівників та інших зацікавлених сторін щодо ризиків використання заборонених речовин. Стратегічним завданням є запобігання порушенням антидопінгових правил шляхом формування в спортсменів етичних цінностей та культури чесної гри. Зміст освітніх програм охоплює кілька ключових напрямів, таких як науково-медичні аспекти, юридичні питання, а також етичні принципи в спорті. Науково-медичні модулі розглядають вплив допінгу на здоров'я спортсменів, ризики, пов'язані з використанням харчових добавок і лікарських препаратів. Юридичні модулі ознайомлюють учасників із національними й міжнародними нормами, що регулюють боротьбу з допінгом, а також із можливими санкціями за порушення правил. Етичні модулі спрямовані на виховання чесної гри та поваги до суперників. Цільовими аудиторіями освітніх програм є професійні спортсмени, тренери, молоді спортсмени і їхні батьки. Програми орієнтовані на національний, регіональний та місцевий рівні, що дає змогу забезпечити доступ до знань для спортсменів усіх вікових категорій і рівнів підготовленості [16].

У посібнику POLADA «Що кожен спортсмен повинен знати» [14] акцентовано увагу на важливості здорового способу життя, чесної гри й усвідомленого ставлення до допінгу. Спортсменам пояснюють, що допінг не лише порушує спортивні правила, але й загрожує їхньому здоров'ю та кар'єрі, що підкреслює значення етичних принципів у спорті. Цей посібник зосереджується на значенні спорту як засобу самовдосконалення, навчання стійкості перед труднощами та формування поваги до суперників. Спорт розглядається як спосіб побудови соціальних зв'язків і розвитку відповідальності, що виходить за межі спортивних досягнень. Центральне місце в посібнику відведено питанням допінгу, що порушує не лише принципи чесної гри, але й становить загрозу кар'єрі спортсмена через можливість дискваліфікації, втрати медалей і суспільного осуду. Аналізуються основні види допінгу, заборонені речовини та методи, що застосовуються для підвищення результативності, акцентовано увагу на правових й етичних наслідках їх використання. Серед основних причин боротьби з допінгом виділяють захист здоров'я спортсменів і забезпечення однакових можливостей для всіх учасників змагань. Особливо наголошено на справедливих умовах для спортсменів, які домагаються результатів чесною працею та заслуговують на визнання своїх досягнень. Відзначена важливість освітніх програм, спрямованих на попередження вживання допінгу. Спортсменам надається інформація про те, як уникати заборонених речовин, які речовини

підлягають забороні і які санкції передбачені за порушення антидопінгових правил. Остання важлива тема посібника стосується ризиків, пов'язаних із використанням харчових добавок і лікарських препаратів. Спортсменів попереджають про те, що добавки не завжди підлягають обов'язковим клінічним дослідженням та можуть містити речовини, не вказані на етикетці. Це створює ризик ненавмисного вживання заборонених речовин, що може призвести до позитивного допінг-тесту й відповідних наслідків для спортсменів.

Посібник POLADA для батьків [15] спрямований на їх ознайомлення з основними аспектами спортивної етики, допінгової проблематики та ролі батьків у підтримці спортивної кар'єри їхніх дітей. Основна мета посібника – забезпечення батьків необхідними знаннями для сприяння розвитку чистого й здорового спорту серед молоді. Зауважено, що концепція чистого спорту охоплює ширший спектр етичних питань, ніж просто боротьба з допінгом. До цих питань належать створення безпечних і здорових умов для спортсменів, підтримка їхнього фізичного й психічного благополуччя, а також формування позитивних відносин у спортивних колективах. Батьки відіграють важливу роль у цьому процесі, допомагаючи своїм дітям віддавати пріоритет здоров'ю та етичним принципам, а не лише прагненню до перемоги. Батькам рекомендовано навчати своїх дітей основ здорового харчування й відновлення після фізичних навантажень, наголошується на важливості уникнення залежності від потенційно шкідливих речовин. Значну увагу приділено ролі батьків у вихованні моральних й етичних принципів у їхніх дітей.

Методологія реалізації освітніх програм POLADA ґрунтується на використанні різноманітних форм навчання, як-от: лекції, семінари, онлайн-курси та інтерактивні тренінги. Серед інноваційних методів застосовуються ігрові ситуації й моделювання ситуацій, що дає змогу залучити молодь і сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Важливою складовою частиною є партнерство з університетами, спортивними федераціями та медичними закладами, що сприяє залученню науковців і фахівців до розробки та проведення освітніх програм [15].

Молодь є однією з ключових цільових груп POLADA. Співпраця з молодими спортсменами, спортивними клубами й молодіжними організаціями спрямована на надання базових знань щодо допінгу на ранніх етапах їхньої спортивної кар'єри. Програми POLADA не лише інформують про заборонені речовини, але й сприяють вихованню етичних принципів, таких як чесна гра й здоровий спосіб життя. У рамках цієї діяльності важливе місце посідає кампанія «Граємо чесно», яка є однією з наймасштабніших ініціатив, що охоплює освітні заходи для спортсменів, тренерів і спортивних команд. Значну роль у кампанії «Граємо чесно» відіграють амбасадори – відомі польські спортсмени, які своєю діяльністю активно підтримують ідеї чесної гри та сприяють підвищенню рівня обізнаності серед молоді. Коло амбасадорів постійно розширюється [16].

POLADA також організовує освітні заходи під час масових спортивних подій, таких як марафони й змагання з триатлону. Це дає змогу поширювати знання про допінг серед широкої аудиторії та сприяти популяризації ідеї «чистого спорту». Прикладом такої ініціативи є благодійний біг «Біжу з чистим задоволенням», мета якого – не лише підвищення обізнаності про допінг, але й збір коштів для підтримки молодих спортсменів [4].

Оцінка ефективності антидопінгових освітніх програм POLADA здійснюється за допомогою таких кількісних показників, як кількість проведених заходів й учасників, а також опитування учасників. Показниками успішності є зниження чисельності порушень антидопінгових правил та підвищення рівня обізнаності серед спортсменів. Програми постійно адаптуються відповідно до отриманих даних, що дає змогу вдосконалювати методи навчання та враховувати сучасні виклики в спорті [4, 5, 6].

Дискусія. Результати компаративного аналізу організації та проведення антидопінгової освіти у Великобританії, Франції, Німеччині й Польщі (країнах із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті) засвідчили зростаючу роль короткотермінових освітніх програм, що спрямовані на забезпечення чистоти спорту на основі високоморальних цінностей. Це узгоджується з дослідженням групи вчених [7], у якому взяло участь 302 спортсмени Великобританії різного рівня з 12 видів спорту, де підтверджено ефективність антидопінгової освітньої програми в межах одного 60-хвилинного заняття. Таке заняття включало огляд антидопінгових правил, характер їх порушень, список заборонених речовин, процедури контролю допінгу, принципи строгої відповідальності й ризиків застосування дієтичних добавок. Програма також охоплювала важливість моральних цінностей і «духу спорту», обов'язки спортсменів, використання системи управління антидопінговими даними (ADAMS) та процедури подання запитів на терапевтичне застосування.

Результати дослідження засвідчили, що програма знизилася схильність спортсменів до допінгу й використання дієтичних добавок, підвищила важливість моральних цінностей і знання про антидопінгові правила, сприяла забезпеченню чистоти спорту.

Значення ціннісно-орієнтованого підходу до впровадження освітньої антидопінгової політики в Німеччині підтверджено дослідженням Manges T., Seidel K., Walter N., Schüler T. and Elbe A. [9] серед молодих елітних спортсменів Німеччини й Австрії. Виявлено, що традиційне інформаційне навчання недостатньо ефективно для зменшення випадків уживання допінгу. Інтервенція, орієнтована на моральні компетентності, такі як розвиток почуття провини та емпатії, демонструвала зниження морального відчуження й збільшення почуття провини в спортсменів, що свідчить про більшу ефективність такого підходу. Результати цих інтервенцій підкреслюють необхідність уключення ціннісно-орієнтованих компонентів до антидопінгових освітніх програм. Підвищення моральних стандартів у спортсменів може сприяти формуванню стійкості до спокуси вживання допінгу, водночас збільшуючи їхню здатність до рефлексії й відповідального прийняття рішень. Освітні ініціативи, які заохочують моральне та етичне зростання, важливі для підтримання чистого спорту й розвитку здорової спортивної культури.

У Великобританії відповідальність за антидопінгову освіту покладається на спортивні федерації, що тісно співпрацюють із цього питання з UKAD. UKAD забезпечує: 1) розробку та впровадження тематичних мобільних застосунків й інтерактивних платформ для спортсменів і допоміжного персоналу; 2) підготовку та сертифікацію фахівців (національних тренерів і викладачів), які здійснюють антидопінгові освітні заходи на базовому рівні (спортивних клубах, закладах освіти тощо); 3) упровадження освітніх програм у системі антидопінгової діяльності для учнів закладів освіти та їхніх батьків.

У Франції значну роль у формуванні й реалізації антидопінгової освітньої політики задля чистоти спорту та збереження здоров'я спортсменів відіграють Міністерство спорту, AFLD і спортивні федерації. AFLD – національний регулятор у галузі антидопінгової освіти, що забезпечує підготовку та сертифікацію викладачів з антидопінгу, які є ключовими фігурами з поширення знань про недопущення використання допінгу. Основними пріоритетами AFLD є освітні програми, де поєднуються контактні заняття із сертифікованими викладачами з антидопінгу й інтерактивне навчання з використанням гейміфікації та моделювання реальних ситуацій на онлайн-платформі PODIUM.

У Німеччині NADA забезпечує антидопінгову освіту для спортсменів різного рівня, молоді, тренерів, спортивних лікарів і менеджерів. Завершення антидопінгових курсів є обов'язковою вимогою для спортсменів, які потрапляють до пулу тестування. Широко використовується електронне навчання на онлайн-платформі «Разом проти допінгу», практикується проведення в онлайн-форматі конференцій, воркшопів, тренінгів тощо.

Стратегічним завданням POLADA у Польщі є запобігання порушенням антидопінгових правил шляхом формування в спортсменів етичних цінностей та культури «чесної гри». Активно використовуються тематичні посібники для юних спортсменів і їхніх батьків. POLADA співпрацює з університетами, спортивними федераціями й медичними закладами, що дає змогу залучати науковців і фахівців до розробки й проведення освітніх програм. Зростає популярність компанії «Граємо чесно» та різних пропагандистських заходів. До них залучаються провідні спортсмени в ролі відповідних амбасадорів.

Проведені нами дослідження особливостей формування й реалізації освітніх програм у державах із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті підтверджують необхідність урахування отриманих результатів під час подальшого обґрунтування відповідної структурно-функціональної моделі в Україні.

Висновки. У державах із високою ефективністю функціонування системи антидопінгової діяльності в спорті (Великобританія, Франція, Німеччина та Польща) провідну роль у формуванні й реалізації відповідних освітніх програм відіграють національні антидопінгові організації, що тісно співпрацюють з органами влади, спортивними федераціями, науковими установами, закладами освіти тощо. До участі в таких програмах активно залучаються спортсмени різних рівнів підготовленості, тренери, інший допоміжний персонал, діти та їхні батьки. Освітні програми ґрунтуються на ціннісно-орієнтованих засадах і спрямовуються на збереження здоров'я спортсменів, залучення їх до здорового способу життя, запобігання порушенню антидопінгових правил, забезпечення чистоти спорту, утвердження справедливості й чесності в спортивній боротьбі, формування етичних цінно-

стей спортсменів, таких як відповідальність і повага до суперників. Це дає змогу підтримувати культуру «чистого спорту» й запобігати вживанню заборонених речовин через виховання моральної стійкості та усвідомлення наслідків порушень. Такі програми реалізуються підготовленими й сертифікованими викладачами з антидопінгу (Великобританія та Франція). У сучасних умовах освітні програми об'єднують як офлайн-, так і онлайн-заняття (конференції, воркшопи, тренінги) на відповідних інтернет-платформах, мобільних додатках. Домінуючими стають гейміфікації та моделювання реальних ситуацій для забезпечення інтерактивності навчання. Тематичні брошури, посібники й рекомендації переводяться на цифрові носії для підвищення їх доступності. Інноваційні інструменти, зокрема мікронавчання та інтерактивні додатки, є сильними сторонами німецької антидопінгової системи, яка дає можливість спортсменам самостійно оцінювати свої знання й відповідність стандартам антидопінгового контролю. Польща акцентує на вихованні молоді та залучає до програм відомих національних спортсменів (амбасадорів), що сприяє формуванню в спортсменів-аматорів і професійних спортсменів усвідомлення важливості чистого спорту. Показниками успішності реалізації освітніх програм визначено зниження кількості порушень антидопінгових правил та підвищення рівня обізнаності серед спортсменів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці й перевірці ефективності структурно-функціональної моделі формування та реалізації освітніх програм у системі антидопінгової діяльності в спорті в Україні.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній будь-який конфлікт інтересів.

Джерела та література

1. Коваль К., Дутчак М. Проблематика формування та реалізація освітніх програм у системі антидопінгової діяльності у спорті. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура.* 2024. № 42. С. 18–25. <https://doi.org/10.15330/fcult.42.18-25>
2. Політика з антидопінгової освіти НАЦ. 2023. URL: <https://nadc.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/Polityky/Polityka-z-antydopingovoyi-osvity.pdf>
3. AFLD. AGENCE FRANÇAISE DE LUTTE CONTRE LE DOPAGE. URL: <https://www.afl.d.fr/>
4. Annual Report 2021. POLADA. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2022/11/Raport-Roczny-2021_POLADA.pdf
5. Annual Report 2022. POLADA. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT-ROZNY_POLADA2022.pdf
6. Działalność edukacyjna – Polska Agencja Antydopingowa. URL: <https://antydoping.pl/edukacja/dzialalnosc-edukacyjna/>
7. Hurst P., King A., Massey K., Kavussanu M., Ring C. A national anti-doping education programme reduces doping susceptibility in British athletes. *Psychology of Sport and Exercise.* 2023. 69. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102512>.
8. Implementation of anti-doping policies in 2022 – France – Anti-doping questionnaire (ADQ). URL: <https://rm.coe.int/adq-report-2022-france/1680ae8107>.
9. Manges T., Seidel K., Walter N., Schüler T. and Elbe A. Answering the call for values-based anti-doping education – An evidence-informed intervention for elite adolescent athletes in Germany and Austria. *Frontiers Sports and Active Living.* 2022. <https://doi.org/10.3389/fspor.2022.859153>
10. Monitoring group evaluation report (T-DO) Evaluation visit to France 27–30 March 2023. Strasbourg, 2024. 33 p. URL: <https://rm.coe.int/t-do-2024-12-evaluation-report-france-march-2023-adopted/1680b08dc5>
11. NADA ANNUAL REPORT 2021. Nationale Anti Doping Agentur Deutschland. URL: https://www.nada.de/fileadmin/nada/SERVICE/Downloads/Jahresberichte/2021_NADA_Annual_Report_.pdf
12. NADA ANNUAL REPORT 2023. Nationale Anti Doping Agentur Deutschland. URL: https://www.nada.de/fileadmin/nada/SERVICE/Downloads/Jahresberichte/2023_NADA_Annual_Report.pdf World Anti-Doping Code, 2019. URL: <https://www.wadaama.org/en/resources/the-code/world-anti-doping-code>
13. NADA. FÜR SAUBERE LEISTUNG. URL: <https://www.nada.de/>
14. Poradnik Co każdy uczeń (sportowiec) powinien wiedzieć. POLADA. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2023/05/POLADA-Co-kazdy-uczen-wiedziec-powinien_29.04.2023.pdf
15. Poradnik dla Rodziców. POLADA. URL: <https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2023/09/Poradnik-dla-rodzicow-POLADA-.pdf>
16. Projekt «Gramy Fair» – Polska Agencja Antydopingowa. *Polska Agencja Antydopingowa.* URL: <https://antydoping.pl/edukacja/projekt-gramy-fair/>
17. ROZPORZĄDZENIE MINISTRA SPORTUITURYSTYKI w sprawie nadania statutu Polskiej Agencji Antydopingowej. 01.07.2017. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2017/07/5_22_proj__rozpws_nadania_statutu.pdf
18. UKAD. Protecting Sport. URL: <https://www.ukad.org.uk/>; <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102512>

19. WADA International standard of education (ISE). 2021. URL: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/international_standard_ise_2021.pdf
20. World Anti-Doping Code, 2019. URL: <https://www.wadaama.org/en/resources/the-code/world-anti-doping-code>

References

1. Koval, K., Dutchak, M. (2024). Problematyka formuvannia ta realizatsiia osvitnikh program u systemi antydopingovoi diialnosti u sporti. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Serii: Fizychna kultura*, 42, 18–25. <https://doi.org/10.15330/fcult.42.18-25> (in Ukrainian).
2. Polityka z antydopingovoi osvity NADC (2023). URL: <https://nadc.gov.ua/storage/app/sites/1/docs/Polityky/Polityka-z-antydopingovoyi-osvity.pdf> (in Ukrainian).
3. AFLD. AGENCE FRANÇAISE DE LUTTE CONTRE LE DOPAGE. URL: <https://www.afld.fr/> (in English).
4. Annual Report 2021. *POLADA*. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2022/11/Raport-Roczny-2021_POLADA.pdf (in English).
5. Annual Report 2022. *POLADA*. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2024/02/RAPORT-ROZNY_POLADA2022.pdf (in English).
6. Działalność edukacyjna – Polska Agencja Antydopingowa. URL: <https://antydoping.pl/edukacja/dzialalnosc-edukacyjna/> (in English).
7. Hurst, P., King, A., Massey, K., Kavussanu, M., Ring, C. (2023). A national anti-doping education programme reduces doping susceptibility in British athletes. *Psychology of Sport and Exercise*, 69. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2023.102512> (in English).
8. Implementation of anti-doping policies in 2022 – France – Anti-doping questionnaire (ADQ). URL: <https://rm.coe.int/adq-report-2022-france/1680ae8107> (in English).
9. Manges, T., Seidel, K., Walter, N., Schüler, T. and Elbe, A. (2022). Answering the call for values-based anti-doping education – An evidence-informed intervention for elite adolescent athletes in Germany and Austria. *Frontiers Sports and Active Living*. <https://doi.org/10.3389/fspor.2022.859153> (in English).
10. Monitoring group evaluation report (T-DO) Evaluation visit to France 27–30 March, 2023. Strasbourg, 2024, 33 p. URL: <https://rm.coe.int/t-do-2024-12-evaluation-report-france-march-2023-adopted/1680b08dc5> (in English).
11. NADA ANNUAL REPORT, 2021. Nationale Anti Doping Agentur Deutschland. URL: https://www.nada.de/fileadmin/nada/SERVICE/Downloads/Jahresberichte/2021_NADA_Annual_Report_.pdf (in English).
12. NADA ANNUAL REPORT, 2023. Nationale Anti Doping Agentur Deutschland. URL: https://www.nada.de/fileadmin/nada/SERVICE/Downloads/Jahresberichte/2023_NADA_Annual_Report.pdf
13. NADA. FÜR SAUBERE LEISTUNG. URL: <https://www.nada.de/> (in English).
14. Poradnyk Co każdy uczeń (sportowiec) powinien wiedzieć. *POLADA*. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2023/05/POLADA-Co-kazdy-uczen-wiedziac-powinien_29.04.2023.pdf (in Polish).
15. Poradnik dla Rodziców. *POLADA*. URL: <https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2023/09/Poradnik-dla-rodzicow-POLADA-.pdf> (in Polish)
16. Projekt «Gramy Fair» – Polska Agencja Antydopingowa. *Polska Agencja Antydopingowa*. URL: <https://antydoping.pl/edukacja/projekt-gramy-fair/> (in Polish).
17. ROZPORZĄDZENIE MINISTRA SPORTUITURYSTYKI w sprawie nadania statutu Polskiej Agencji Antydopingowej. 01.07.2017. URL: https://antydoping.pl/wp-content/uploads/2017/07/5_22_proj_rozp_ws_nadania_statutu.pdf (in Polish).
18. UKAD. Protecting Sport. URL: <https://www.ukad.org.uk/> (in English).
19. WADA International standard of education (ISE) (2021). URL: https://www.wada-ama.org/sites/default/files/resources/files/international_standard_ise_2021.pdf (in English).
20. World Anti-Doping Code (2019). URL: <https://www.wadaama.org/en/resources/the-code/world-anti-doping-code> (in English).

Стаття надійшла до редакції 20.09.2024 р.